

Тарас Гончарук

Документи о перенесении помещиком С. Достаничем участка чумацкой дороги из Одессы в Тирасполь в районе села Степанивки в конце 1830-х – в начале 1840-х гг.

Впервые публикуются документы Государственного архива Одесской области составленные в начале 1840-х гг. о перенесении участка дороги, связанного с торговлей Одессы. Документы свидетельствуют о состоянии и направлении так называемых "чумацких путей" в Херсонской губернии.

Ключевые слова: чумацкий путь, Одесса.

Рецензент: О.І.Гуржій, д. і.н., професор (Інститут історії України НАН України)

УДК 94(477.74):339«1812/1826»

Аліса Ложешник

**УЧАСТЬ ПОЛКОВОГО ОСАВУЛА РОМАНА СОГУТЧЕВСКОГО
ТА ЗНАЧКОВОГО ТОВАРИША ГАВРИЛА ВАРЕНИКА
В ОСАДЖЕНІ УСТЬ-ДУНАЙСЬКИХ БУДЖАЦЬКИХ КОЗАКІВ
(на матеріалах Державного архіву Одеської області)**

У статті на основі архівних та опублікованих матеріалів досліджується роль осавулів Романа Согутчевського та Гаврила Вареника у переселенні усть-дунайських буджацьких козаків у Буджаці.

Ключеві слова: усть-дунайські козаки, Буджак

Зацікавлений у швидкому заселенні новоприєднаного 1812 р. краю, російський уряд офіційно дозволив козакам селитися в Придунайських степах. Організацію цього було покладено на колишніх старшин усть-дунайців полкового осавула Романа Согутчевського і значкового товариша Гаврила Вареника, які одержали право збирати козаків. Цим заходом урядовці розраховували залучити на бік Росії задунайських запорожців. 30 серпня 1814 р. уряд видав маніфест, за яким задунайцям оголошувалася амністія і дозволялося селитися разом з колишніми усть-дунайськими козаками. У липні 1816 р. дія маніфесту, по суті, була продовжена. Намагаючись подальше стимулювати вихід задунайців у Росію, їм з 1817 р. надавалися права іноземних колоністів³³².

Проблема дослідження переселення козаків старшиною Усть-Дунайського Буджацького війська привертає увагу багатьох істориків. Одним із перших досліджень, в якому автор звертається до історії переселення в межі Бессарабії, є праця А.О.Скальковського, у якій дослідник подає переселення козаків із-за Дунаю, як подію державного масштабу: поверталися «сини Русі» з власної волі в «лоно Вітчизни». При цьому А.О.Скальковський не вдається до аналізу причин повернення задунайських козаків у межі російської держави і не зупиняється на участі в переселенні Романа Согутчевського та Гаврила Вареника.

³³² ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 15 за 1817 р. – Арк. 2 – 21, 115 – 116.

Дослідження історії переселення задунайських козаків певною мірою було продовжене і в радянські часи. Серед статей, вміщених у періодичних виданнях, слід відзначити дослідження О. Рябініна-Склярєвського³³³, написані на основі фондів: «Управління новоросійського і бессарабського генерал-губернатора», «Опикунського комітету іноземних колоністів» та інших. Однак, починаючи з 1830-х рр., до історії переселення козаків з-за Дунаю зверталися переважно українські історики-емігранти. Серед них варті уваги праці Д.Дорошенка³³⁴, Н.Полонської-Василенко³³⁵.

Початок 90-х рр. ХХ ст. позначився появою нових праць синтетичного характеру. Серед статей та монографій виділяються роботи П.Лаврова³³⁶, А.Бачинського³³⁷ й О.Бачинської³³⁸, І.Сапожникова³³⁹. Новітні дослідження звертають на себе увагу введенням до наукового обігу представницького кола джерел й поглибленим вивченням історії задунайського козацтва, як складової частини історії Південної України. Однак, при наявності значної кількості історичних робіт синтетичного характеру, участь в переселенні значкових товаришів Романа Согутчевського та Гаврила Вареника та інших окремих представників козацької старшини залишається однією з малодосліджених сторінок історії війська.

Після ліквідації Усть-Дунайського Буджацького козацького війська, переважна більшість козаків, не дивлячись на протести з боку влади, залишилась в Бессарабії. Так, наприклад, у 1820 р. група усть-дунайських козаків та задунайських запорожців, незважаючи на опір земської поліції, оселилися в Акерманському повіті, заснувавши село Акмангіт (тепер с. Білолісся Татарбунарського р-ну Одеської обл.). Серед них були осавули Роман Согутчевський³⁴⁰ і Роман Циганка, значковий товариш

³³³ Рябінін-Склярєвський О. З життя Задунайської Січі // Україна. – 1929. – Кн. 34. – С. 7–34; Його ж. Кінець Задунайської Січі // Україна. – 1929. – Кн. 36. – С.40-71; Його ж. Задунайська Січ в народних переказах і письменстві // Науковий збірник історичної секції Української Академії наук. – 1928 р. – С. 115–131.

³³⁴ Дорошенко Д.І. Нарис історії України. – К., 1992. – Т. 2. – С. 75 – 81.

³³⁵ Полонська-Василенко Н.Д. Історія України. – К., 1992. – Т. 2. – С. 143 – 146.

³³⁶ Лавров П.І. Історія Південно-східної України. – Львів, 1992. – С. 59 – 61.

³³⁷ Бачинський А.Д. Січ Задунайська. 1775–1828. Історико-документальний нарис. – Одеса, 1994. – 121 с.; Бачинський А.Д., Бачинська О.А. Козацтво на Півдні України (1775–1869). – Одеса, 1995. – 55 с.

³³⁸ Бачинська О. Дунайське козацьке військо. 1828–1868 рр. (До 170-річчя заснування). – Одеса, 1998; Її ж. Усть-Дунайське Буджацьке козацьке військо. 1806 – 1807 рр. // Козацтво на Півдні України. Кінець XVIII – XIX ст. / Авт.-упоряд.: О. А. Бачинська та ін. – Одеса, 2000. – С.118 – 140; Її ж. Придунайський край – територія відновлення державотворчих традицій українського козацтва наприкінці XVIII – XIX ст. // Зб. пр. молодих вчених та аспірантів. – К., 2001. – Т. 6. – С. 263 – 274; Її ж. Козацтво в «післякозацьку добу» української історії (кінець XVIII – XIX ст.). – Одеса, 2009; Її ж. «Сказки «старих» запорожців або історія козацтва на Дунаї в біографіях // Запорозька старовина. Вип. 3. – Запоріжжя, 2005. – С. 5 – 18.

³³⁹ Сапожников И.В., Сапожникова Г.В. Запорожские и черноморские казаки в Хаджибее и Одессе (1770–1820). — Одесса, 1998; Сапожников И.В. Материалы по исторической географии дельты Дуная. — Одесса, 1998; Його ж. Матеріали з історичної географії та етнографії дельти Дунаю: (До 170-річчя скасування Задунайської Січі). — Іллічівськ, 1998; Його ж. Буто-Дністровська Запорозька Січ (1775–1780-ті рр.) // Хаджибей – Одеса та українське козацтво. 1415–1797. – Одеса, 1999. – С. 47 – 110.

³⁴⁰ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 11 за 1825 р. – Арк. 93 – 103, 178.

Гаврило Вареник та інші. Домагаючись створення козацького війська (про що свідчать неодноразові звернення до уряду), вони не лише прагнули забезпечити правове становище колишніх запорожців, а й намагалися укріпити своє соціально-правове положення, відкрити собі шлях до чинів, влади і розгорнути на козацьких землях велике прибуткове господарство, залучаючи як робочу силу – козацьку сірому. Вважаючи себе ображеними, «не отримуючи обіцяного і працею здобутої винагороди за заслуги свої перед урядом», вони, як писали самі: «залишаються чекати особливих привілеїв». Отримання цих привілеїв вони пов'язували з утворенням козацького війська³⁴¹.

Осавул Роман Согутчевський і значковий товариш Гаврило Вареник разом з іншими депутатами 29 листопада 1821 р. подали прохання військовому міністрові Аракчеєву про повернення колишніх прав запорожцям³⁴². В 1826 р. вже звертаються до генерал-губернатора М.С. Воронцова з проханням надання резолюції на поселення козаків та несплату ними повинностей за 1823 – 1825 рр.

Новопоселенці сіл Дракулі і Акмангіт уперто відмовлялися від сплати податків і виконання повинностей, рішуче домагаючись відновлення в Південній Бессарабії козацького війська. За їхнім проектом його територія мала охоплювати землі між Дунаєм та Дністром. Кіш та Січ розташовувались в с. Акмангіт. Козаки вимагали виключних прав на землекористування і рибальство, утворення власних органів самоврядування. За ці пільги військо мало нести за власні кошти прикордонну службу на Дунаї і чорноморському узбережжі на зразок Уральського та Чорноморського козацьких військ. Підставою для створення війська, за їх відомостями, мав бути перехід до Росії 1200 задунайських запорожців і 200 колишніх усть-дунайських козаків³⁴³.

Окрім зазначених депутатів, активними агітаторами були також Савелій Чернявський та Дем'ян Чорнобай постаті яких розглядались, підтверджені документами, дещо раніше³⁴⁴.

Отже, агітація про перехід задунайських козаків до Росії і спілкування між російською стороною і Задунайською Січчю відбувалися дуже активно. Тому не дивно, що з наближенням війни проросійськи настроєна частина Задунайського козацтва була значною. Однак вона не вдавалася до публічних закликів про повернення до Російської імперії через небезпеку, яка чатувала на кожного, хто б привселюдно оголосив про свої наміри. Та

³⁴¹ Там само. – Арк. 186 – 191.

³⁴² Рябінін-Скляревський О. Задунайська Січ в народних переказах і письменстві. – С. 119.

³⁴³ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 15 за 1817 р. – Арк. 76 – 77, 80, 173 – 178.

³⁴⁴ Ложешник А. С. Участь значкового товариша Савелія Чернявського у переході задунайських козаків у підданство Російської імперії 1828 р. // Південний захід. Одесика. – Вип. 11. – Одеса, 2011 – С. 44 – 56.

задунайців більше непокоїв не розбрат на Січі, а загроза фізичного винищення всього запорозького населення турками в разі найменшої підозри в прихильності і сприянні російській армії, а тим більше в намірах перейти до Російської імперії.

Та все ж таки Росія за допомогою різних засобів – від простої агітації до амністії і влаштування переселенців, знаходила підтримку серед задунайців і поступово залучала їх на свій бік. Діяльність російських військових чинів та дипломатів увінчалася успіхом, бо Російська імперія, на відміну від Туреччини, знайшла спільну мову з козаками, налагодила міцні зв'язки і вдало використала помилки Османської імперії по відношенню до козаків.

Наведені нижче документи складені в 1806–1807 рр. стосуються участі в поселенні задунайських козаків в Російській імперії старшини Усть-Дунайського війська: осавула Романа Согутчевського і значкового товариша Гаврила Вареника. Ці документи важливі ще й тим, що в них подаються відомості про переселених старшини і рядових козаків.

Документи публікуються вперше, популярним методом, зі збереженням мовних, граматичних і стилістичних особливостей оригіналу (в тому числі граматичних помилок).

Документи:

Документ №1. Выписка губернаторові Ізмаїльського цинуту Поповичу про виділення землі для переселення задунайських козаків.

Выписка Измаильскому цинутному кавалеру Поповичу

Приемля в уважении просьбу присланную мне от жительствоющих в Бессарабской области полкового есаула Романа Согутчевского и значкового товарища Гавриила Вареника с товарищи об отводе казенной земли для поселения как самих их, так и имеющих вскоре прибыть в здешний край на жительство прежних их сослуживцев, так называемых запорожцев, я положил удовлетворить таковому желанию просителей, как сопряженного с пользой для здешнего народонаселения. И на сей конец предписываю Вам немедленно назначить участок пустопорожней казенной земли лежащей между Килиею и Аккерманом употребив строжайшие наблюдения людям, хозяйственном тамо обязании долженствующим по удостоверению их распространится до значительной степени посредством водворения там ожидаемых сюда большой партии собратия их. Никто другой из посторонних людей не осмеливался воспользоваться подобным правом, без особого разрешения начальства. Что и возложена на собственную Вашу ответственность с тем малейшая тут оплошность взыскана будет со всей строгостью.

Полномочный наместник Бессарабской области Подольский военный губернатор.

Документ № 2. Прохання депутатів колишнього усть-дунайського буджацького війська р. Согучевського та Г.Вареника про виділення земель для поселення.

Его Превосходительство Господину действительному статскому советнику заступившем полномочного наместника Управляющего Бессарабской областью и вторым департаментом Кондратию Антоновичу Катакази

Депутату бывших усть-дунайского буджацкого войска полкового есаула Романа Согучевского и значкового товарища Гавриила Вареника от сего общества

Прошение

Мы, усть-дунайский буджацких войск офицеры и рядовые в едином согласии поселиться желаем на пустом местележащем степь урочища Дракуле Измаильского цинута Килийской округи, дабы не скитались по разным местам. А не остаться обойденными от ненадлежащего нам и ненаскучали завсегда начальству избрали помянутое место на вечное жилище на кое надлежит завести разные податки и побудить к оному оставшихся за Дунаем Запорожский Сечи. Того ради прибыть под покровительство и защиту всепокорнейшее просим повелить кому следует всем нам вышеименную землю. На поселение нас и дать предписание Бендерского Кашанскому Измаильскому исправничеству о беспрепятственном их переходе для поселения на именованном урочище и разного народа войск казачьих усть-дунайских в едином (согласии) желании. Сего до двадцати пяти человек и в том умеющие грамоте подписали, а неумеющие грамоте крестом.

Депутаты

Полковой есаул Роман Согучевский

Значковый товарищ Гаврил Вареник

Поручик Кузьма Белый

Хорунжий Григорий Волошин

Хорунжий Дмитро Федоренко

Сотник Онисий Визирь

Хорунжий Григорий Визиренко

Хорунжий Василий Плата

Хорунжий Антон Ломака

Прапорщик Иван Пихта

Хорунжий Федор Пинта

Казаки

Влас Гончаренко

Михайло Чеховский

Олексей Шеремент

Христофор Нагул

Федор Трандаугин

Яков Солкуцан

Роман Гончаренко

Михайло Лавренко

Федор Семенченко

Леонтий Пичкаръ

Григорий Трандаугин

Николай Солкуцан

Прошение при сем по словам просителей и за неумеющих грамоте руку приложил казачьих войск Лука Котович.

Документ № 3. Рапорт дійсного статського радника Катакозі Подільському воєнному губернаторові Бахметьєву про надання земель для поселення задунайців.

Его Высокопреосвященству.

Господину полномочному наместнику Бессарабской области, генерал лейтенанту, Подольскому Военному губернатору, Управляющему Гражданскою частию и кавалеру Алексею Николевичу Бахметьєву.

Действительного статского советника Катакози

Рапорт

Жительствующие в Бессарабской области полковой есаул Роман Сөгутчевский и значковый товарищ Гаврила Вареника и товарищи подали мне две просьбы, из коих одну о назначении в Измаильском ценуте казенной земли, для основания там постоянного их жительствова и приобретения способов к к удобнейшему вызову из заграницы, к к совместному с ними в здешнем крае поселения пресиних сослуживцев их в значительном числе людей, составляющую так называемую Задунайскую Сечь и другие в хожую в себе сведения о готовности в силах последних, оставить турецкие владения при первом случае для соединения с первыми, и что в следствии того и что в следствии того прибыло уже оттуда в Бессарабский край три козачих семейтва

Усмотрев из их отзывах желанія просителей сволей способствовать Вышним образом столь полезному до распространения здешнего народонаселения и приказал дать им знать, что что так расположения их заслуживает полнейшего внимания и одобрения областного начальства, и что достижения вящим для них тут признательности. Зависит от успеха в действительном исполнении вышеизложенного их предложения.

Что же касается до отвода просимой ими для собственного поселения земли я ответ отвечал им, что на сіе должны ожидать они начальничьего Вашего разрешения.

Долгом почитаю донести ответ, изъясненномъ Вашему Высокопревосходительству я приемлю честь представить при сем и две просьбы в приложении.

Действительный статский советник

ДАОО. – Ф.1. – Оп. 1 – Ф.214. – Спр. 15 за 1817 р. – Арк.2-5, 16.

Alisa Logeshnyk

Participation of a regimental osauls of Roman Sogutches'kyi and Gavryl Varenyk in the migration of the Mouth-Danube Budjak Cossacks (on materials of Odesa region State Archives)

In this article on the basis of the archival and printed material role that of Roman Soguchevs'kyi's and Gavryl Varenyk's role in migration of the Mouth-Danube Cossacks in Budjak.

Key words: Mouth-Danube Budzhatsky Cossacks, Budjak.

Участие полкового есаула Романа Согоучевского и Гавриила Вареника в поселении усть-дунайских буджацких казаков (на материалах Государственного архива Одесской области)

В статті на основі архівних і опублікованих матеріалів досліджується роль Романа Согоучевского і Гавриила Вареника в поселенні усть-дунайських буджацких казаків в Буджаку.

Ключевые слова: усть-дунайські козаки, Буджак

Рецензент: Т.Г. Гончарук, д.і.н., професор (Одеський національний університет імені І.І.Мечникова)

УДК 94 (477) «1828-1829»

Олена Бачинська, Олександр Середа

**ОСМАНСЬКО-ТУРЕЦЬКІ ДОКУМЕНТИ ПРО ЗАДУНАЙСЬКЕ
КОЗАЦТВО НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-
ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1828-1829 рр.**

До уваги читачів пропонуються османсько-турецькі документи та їхні описи, що містять інформацію про службу задунайських козаків в Османській імперії та зберігаються в Урядовому османському архіві м. Стамбул (Туреччина) (Başbakanlık Osmanlı Arşivi).

Ключові слова: козацтво, російсько-турецька війна 1828-1829 рр., османсько-турецькі документи

Про вихід та перебування запорожців у межах Османської імперії в кінці XVIII – 20-х рр. XIX ст. присвячене не одне дослідження в історичній літературі XIX-XX ст. Проте, більшість з них оснований на російських документах цього періоду, інформації та спогадах записаних від задунайських козаків. Одним із недостатньо висвітлених і суперечливих залишається питання становища та служби задунайців напередодні та під час російсько-турецької війни 1828-1829 рр., перехід частини козаків на чолі з отаманом Й.Гладким до Російської імперії та наслідки для тих козаків залишився в Туреччині. За допомогою залучення опублікованих і архівних османсько-турецьких документів, зіставлення їх із документальними матеріалами вітчизняного походження автори статті намагались розібратися в зазначеному питанні. За допомогою залучення опублікованих і архівних османсько-турецьких документів, зіставлення їх із документальними матеріалами вітчизняного походження автори статті намагались розібратися в зазначених питаннях.

Запропоновані нижче документи та анотації публікуються вперше. Вони зберігаються в Урядовому османському архіві м. Стамбул (Туреччина) (Başbakanlık Osmanlı Arşivi; далі – БОА). Матеріали фондів «НАТ» та «С.АС» являють собою документи пов'язані з комплектування військових підрозділів, їхнє забезпечення, фінансування, переміщення, реформування, службу тощо. Слід зауважити, що задунайські запорожці в османсько-